

Etthundra år av små och stora händelser

En liten notis i Dagens Nyheter den första april 1924 antydde att det var något på gång. En socialmedicinsk tidskrift i vardande. Vem kunde då ana att den skulle bli långlivad. Etthundra år. Självklart måste det firas och det med en rungande fanfar och en resa i tiden.

I Paris det här året är det precis som i år Olympiska spel. Den amerikanske stavhopparen Lee Barnes vinner på höjden 395 cm. En höjd som Armand Duplantis slår med råge hundra år senare. På Moulin Rouge dansas Can Can. Paris i ett nötskal.

På andra sidan Atlanten börjar man prata om ”det glada tjugotalet”. Ekonomin och kulturlivet blomstrar som aldrig förr. Bilar tillverkas på löpande band. Och den moderna musiken, jazzen, tar ett fast grepp om ungdomen.

I motsats till den spirande optimismen på andra sidan Atlanten är det lågkonjunktur och svåra tider här hemma. Hög arbetslöshet och konflikter. Per Albin Hanssons vision om ett folkhem för alla är avlägset.

Tjugotalet har föregåtts av svåra tider. Första världskriget och efter det spanska sjukan som tar död på mellan 50 och 100 miljoner människor.

Men det ekonomiska uppsvinget i USA kommer av sig. Under den blomstrande ytan bubblar det. Wall-Street – symbolen för den nya ekonomiska optimismen – kraschar en torsdag i oktober 1929. Effekterna blir katastrofala. Företag och banker går i konkurs. Den internationella handeln sjunker med över 50 procent. Massarbetslöshet och fattigdom. Miljontals människor världen över ställs på bar backe – utan jobb och utan pengar.

Och i den lilla orten Marienthal i Österrike påbörjas ett forskningsprojekt om arbetslöshetens och krisens effekter som blir en klassiker. Fabriken där läggs ner. Det förr så livsglada samhället drabbas av håglöshet och missmod. Familjer hamnar i ekonomisk misär.

Forskarna skriver i sin bok om Marienthal:

– Vi besökte Marienthal som forskare, vi lämnar den med bara en önskan, att den tragiska möjligheten att göra en liknande undersökning inte skall behöva upprepa sig under vår livstid.

Här hemma i Sverige havererar tändstickskungen Ivar Kreugers affärsimperium. Hans fall blir en av tidernas största skandaler.

Kraschen på Wall-Street 1929. Massarbetslöshet och fattigdom
Bildkälla: <https://arthagyaipcw.wordpress.com/2022/10/11/the-great-depression/>

Tjugotalet lider mot sitt slut. Ett trettiotal tar vid. Och i Ådalen är det oroligt. Arbetare går i solidaritetsstrejk. Fabriksägarna kallar in strejkbrytare. Polis och militär mot demonstrerande arbetare. Skott avfyras. Fem personer dör och flera skadas. Förfärligt.

I Tyskland hörs stöveltramp och marscherande kolonner. Där tar Hitler makten. I både Spanien och Italien breder fascismen ut sig. Hotfulla mörka skuggor. Ett krig närmar sig.

I Sverige är det Per-Albin Hansson som är statsminister. Hans tanke om det goda folkhemmet börjar få fastare konturer. Åtgärder för att minska arbetslösheten. Ingen ska lämnas utanför. Och det börjar ge resultat.

Jazzlegenden Louis Armstrong kommer till Sverige och ger några bejublade konserter. Ungdomen är begeistrad och hänförd. Men företrädare för ”finkulturen” tar heder och ära av honom. Inte sällan med rent föraktfulla, rasistiska och fördomsfulla tillmälen.

Andra världskriget bryter ut i september 1939. Hitler för krig på alla fronter och nazismens skräckvälde breder ut sig. Uppskattningsvis sju miljoner människor utrotas varav sex miljoner judar.

Sverige står utanför kriget. Livet går vidare. Det gäller att försöka finna någon slags vardagsglädje i tillvaron trots svåra tider. Jazzbacillen når Sverige. Filmen Swing it Magistern med den 16-åriga Alice Babs har premiär. Hon blir ungdomens idol. Men kultureliten förfasas.

I november 1945 kommer Astrid Lindgren ut med sin första bok om den rödhåriga nioåriga flickan Pippi Långstrump. Urstark. Rik. Frimodig. Kultureliten förfäras.

Det blir en efterlängtdad fred 1945. Barnkullarna är stora. Det får betydelse framöver. Nu börjar en period med stigande välbstånd.

Statsminister Per-Albin Hansson går bort. Tage Erlander – en lång värm-länning med glasögon – tar vid och blir arkitekten bakom välfärdsbygget. Tage, som är nästan helt okänd för allmänheten, blir med tiden folkkär. Plikttrogen, uthållig och skicklig historieberättare. Han kommer att leda Sverige som statsminister i hela 23 år från 1946 fram till 1969. Under de här åren genomförs en rad viktiga reformer.

Femtioalet är skördetid för Sverige. Välfärdsbygget tar fart. Allmän tilläggspension och tre veckors semester, 45 timmars arbetsvecka och obligatorisk sjukförsäkring införs.

År 1945 kommer Astrid Lindgren ut med sin första bok om den rödhåriga nioåriga flickan Pippi Långstrump.

Statsminister Tage Erlander. Vår längste statsminister. Folkkär historieberättare
Bildkälla: <https://www.dn.se/kultur-noje/film-tv/sveriges-forsta-talkshow-fyller-50/>

Det finns gott om jobb. En äldre man som jag intervjuade på 90-talet berättar stolt hur det var:

– På femtiotalet fanns hur mycket jobb som helst. Man kunde jobba heltid på ett ställe och ha ett extraknäck på kvällarna på ett annat. Var man inte nöjd med jobbet eller med förmannen sa man upp sig och efter någon vecka hade man ett nytt. Man behövde inte ta emot skit.

Det går att tjäna pengar och spara till den åtråvärda Volvon. År 1950 finns det 250 000 bilar registrerade och den siffran ökar till närmare 1,2 miljoner fram till 1960.

I början av femtio-talet kommer arbetarförfattaren Ivar Lo-Johansson ut med boken Ålderdoms-Sverige. Boken är en svidande kritik in på bara skinnet av ålderdomshemmen och hur illa gamla behandlas.

En ny tonårskultur växer fram. Rock'n roll. Elvis Presley. Bill Haley. Stora amerikanare rullar på vägarna med "raggare" bakom ratten. Allt fler skaffar sig TV och ser då VM i fotboll 1958. Ser hur Kurre Hamrin går med bollen efter sidlinjen. Snurrar upp den tyske vänsterbacken. Sätter fart. Dribblar bort den ene efter den andre. Och så en vickning med foten. Mål!

Femtiotalet glider in i ett 60-tal. Och glider gör den puck som gör Sverige till världsmästare i hockey VM i Colorado.

Sextiotalet – en tid när landet Sverige växer och blomstrar. Det som såtts skördas och kommer folket till godo. Folkhemmet, som man sa, ska förverkligas. Bostäder ska byggas. Pensionen tryggas. Arbetstiden förkortas. Semestern förlängas. Och så blir det.

Det är goda tider här hemma. Men ute i den stora världen är det spänt och dramatiskt. Kubakrisen får hela världen att hålla andan. Det finns risk för stor-krig. Vietnamkriget. Och Sovjets invasion av Tjeckoslovakien ger rysningar.

Men arbetet för social rättvisa och jämlikhet avstannar inte. Medborgarrättsrörelsen i USA med Martin Luther King kämpar envist vidare. Men så händer det som inte får hända. Han faller offer för en kula. Lika brutalt mördad som president John Kennedy fem år tidigare.

Här hemma sitter Tage Erlander vid rodret hela sextiotalet. Han är i alla avseenden Sveriges längste statsminister. Tjugotre år i ämbetet och 192 cm i strump-lästen. Och Socialdemokraterna befäster sin starka ställning och vid valet 1968 får partiet 50.1 procent av rösterna.

Studentuppror och protester lite varstans. Det börjar i USA, fortsätter till Europa och landar i Sverige och studenter ockuperar kårhuset.

Rock övergår i pop på sextiotalet. Nya ungdomsidoler som Beatles och Rolling Stones stormar in.

I slutet på 60-talet lämnar Tage Erlander över stafettpippen till Olof Palme. En färgstark politiker som kommer att både fascinera och provocera. Hans kamp för fred i Vietnam sätter honom på den politiska världskartan.

Vi lämnar ett 60-tal som präglas av optimism och framtidstro. Går in i ett 70-tal. Socialdemokratins starka ställning börjar försvagas. Vid valet 1976 väljs Torbjörn Fälldin till statsminister. En centerpartist från Ramvik i Ångermanland som en gång i tiden var en hårdskjutande center i fotbollslaget där. För första gången på över 40 år får Sverige en borgerlig regering.

Samtidigt rullar välfärdsbygget vidare, om än med nya prioriteringar. De stora barnkullarna som föddes åren efter kriget har nu själva blivit föräldrar. På gatorna ekar paroller om barnomsorgens utbyggnad, och en ökad satsning på jämställdhet och föräldraförsäkring blir verklighet. ”Daghem åt alla” är inte längre bara en dröm, utan en nödvändighet för det moderna samhället.

Äntligen förbjuds barnagan. Sverige är först i världen att förbjuda kroppslig och psykisk bestraffning av barn.

Världen drabbas av energikris och med den följer ekonomisk nedgång. Prisökningar, inflation och arbetslöshet blir allt vanligare samtalsämnen. Sverige är visserligen fortfarande starkt. Men det finns tecken på regionala obalanser. Arbetslösheten i inlandet växer och signaler från bland annat forskare om att människor far illa av att inte ha ett jobb blir allt vanligare.

Miljöfrågorna kommer på dagordningen. Uppsving för miljörörelsen och en kärnkraftsdebatt som blir alltmer intensiv.

Positivt och till allas lättnad är att Vietnamkriget tar slut.

På hemmaplan markeras slutet av 60-talet och början av 70-talet av Abba som vinner Eurovision med ”Waterloo”, ett tecken på att Sverige är att räkna med även inom musikens område.

Men det finns också en politisk musik i form av proggmusik som i sina texter speglar den oro som människor känner för vad som sker i världen. Proggens frontfigurer som Hoola Bandoola Band ifrågasätter systemet och undrar, med all rätt: ”Vem kan man lita på?” Ja, vem kan man lita på?

Stor sorg inom jazzvärlden. I början på 1970-talet går trumpetaren och ”The King of Jazz” Louis Armstrong bort.

Krav på utbyggnad av barnomsorgen. Ropen skalla. Daghem åt alla.

Bildkälla: <https://www.dn.se/insidan/sa-har-foraldraskapet-forandrats-over-tid/>

Nittonhundraåttioatalet går inte obemärkt förbi. Det hettar till i kärnkraftsfrågan. Året innan det här hemma skulle folkomröstas inträffar kärnkraftsolyckan i amerikanska Harrisburg. Och som om den olyckan inte vore nog inträffar nästa. Den i Tjernobyl.

I Sovjetunionen träder en ny typ av ledare fram på scenen: Mikhail Gorbatsjov. Med hans glasnost och perestrojka inleds en period av öppenhet och reformer. Men det som börjar som en förändring leder till Sovjetunionens sönderfall på 90-talet. Falla kommer också Berlinmuren.

Årtiondet förknippas också med en annan global tragedi: HIV/AIDS som tar död på miljoner människors liv världen över. Här hemma rapporteras det första fallet i början av årtiondet.

På hemmaplan chockas Sverige när statsminister Olof Palme mördades i februari 1986. Skotten på Sveavägen skakar nationen och utlöser en långvarig landssorg.

Åttioatalet är också en tid då det blir status att röra på kroppen. Träningsboomen tar fart, och maratonlöpning blir en ny folkrörelse. I mitten av 80-talet deltar över 15 000 i Stockholm maraton.

Åttioatalet blev det årtionde då det började bli status att röra på kroppen. Maratonlöpning blev en folkrörelse. Bildkälla:https://sv.wikipedia.org/wiki/Stockholm_Marathon#/media/Fil:Stockholmmarathon_2009-start3.jpg

Samtidigt tränger sig ordet ”stress” in i vardagsspråket. Forskare studerar arbetsstress, ekonomisk stress och stressen att vara arbetslös. Många börjar prata om en ny form av påfrestning.

På teknikfronten gör persondatorn sitt intåg som fler och fler hushåll börjar skaffa sig. En digital framtid anas.

På den politiska arenan utmanas keynesianismen av nyliberalismen, anförd

av Ronald Reagan och Margaret Thatcher. Deras idéer om mindre stat och mer marknad får genomslag och förändrar spelplanen för ekonomisk politik.

Nittio-talet kommer med ekonomisk kris som på kort tid vänder upp och ned på 100 000-tals människors liv i vårt land. Mer än 400 000 förlorar sina jobb. Arbetslösheten skjuter i höjden. Från någon enstaka procent till hissnande tio. Bland ungdomarna är det var femte som saknar ett arbete att gå till. Marginalräntan stiger. Som värst 500 procent. Krisen är ett faktum. Många tvingas lämna sina hem med skulder upp över öronen.

Mitt i allt detta elände inträffar den största fredstida olyckan i nordiska farvatten. Passagerarfartyget Estonia förliser och 852 personer omkommer.

Några år senare sker nästa stora olycka. Diskotekbranden i Göteborg då över 60 personer omkommer och över 200 skadas. Stor sorg.

I mitten på 90-talet går Sverige med i EU och blir en del i den europeiska gemenskapen. Ute i den stora världen händer det saker och ting. I spåren av Jugoslaviens sammanbrott bryter blodiga konflikter ut på Balkan.

En stor och viktig händelse är frigivningen av Nelson Mandela som suttit i fängelse i 26 år. Sydafrika tar steget från apartheid till demokrati, med Mandela som dess första president som väljs i demokratiska val med rösträtt för hela befolkningen.

En digital revolution är i vardande. Allt fler skaffar sig mobiltelefoner. Från 9 miljoner abonnemang 1990 till hela 90 miljoner 1995 – det är som om alla plötsligt behöver vara nåbara överallt.

På hemmafronten firar svenska fotbollslandslaget triumfer. Det skulle grävas guld i USA under VM där. Guld blir det inte men ett hedersamt brons. En stor framgång. Thomas Ravelli, Henrik Larsson och Martin Dahlin blir nationens hjältar, och för en kort stund är det som om allt är möjligt.

Vi tar steget in i ett nytt millenium. Två tusentalet är här med dunder och brak. I september 2001 bevittnar världen en av de mest fruktansvärda terrorattacker i modern tid. USA skakas när två kapade passagerarflygplan ramar World Trade Center i New York. Attacken, som kostar 2 762 människor livet, sätter djupa spår i det amerikanska samhället och världen över.

Det dröjer inte mer än tre år förrän nästa tragedi inträffar. En tsunami drabbar indiska oceanen. Över 200 000 mister livet och fem miljoner blir hemlösa. Många svenskar befinner sig i området. Över 500 dör och 1500 skadas.

Här hemma händer det igen. Sverige skakas av ännu ett politiskt mord. Utrikesminister Anna Lind knivhuggs brutalt.

På den politiska arenan sker också stora skiften. Efter tolv år av socialdemokratiskt styre tar den borgerliga alliansen över makten efter valet 2006, och moderaten Fredrik Reinfeldt blir statsminister.

Den amerikanska finansjätten Lehman Brothers kollapsar och går i konkurs.
Det var fritt fall i ekonomin. Arbetslösheten skjuter i höjden.
Bildkälla: <https://re-define.org/2013/09/15/did-lehman-brothers-die-in-vain/>

Världen skakas återigen i september 2008 när finansjätten Lehman Brothers kollapsar och går i konkurs. Det är fritt fall i ekonomin. Arbetslösheten skjuter i höjden. Inte minst i Sverige, där ungdomsarbetslösheten ökar med nästan 50 procent på kort tid. Den ekonomiska krisen för med sig en våg av psykiskt lidande.

Under 2000-talet blev det uppsving för händiga kvinnor och män. Det blev högsta mode att kunna greja och dona. Och plötsligt bär var och varannan hemmafixare snickarbälte. För första gången på länge är det status att vara händig, och vi ser en ny våg av folk som bygger, lagar och skapar.

Vänder blad och går in i 2010-talet. Fredrik Reinfeldt behåller makten efter valet 2010, och inför valet 2014 ber han oss ”öppna våra hjärtan” inför den stundande flyktingkrisen. Sverige välkomnar människor från hela världen. Men snart ökar debatten om migration och integration. Sverigedemokraterna tar plats i riksdagen och ritar om den politiska kartan.

Efter valet 2014 blir Stefan Löfven statsminister. Året därpå når flyktingkrisen sin kulmen med över 160 000 asylsökande. Det leder till gränskontroller och ökade spänningar.

Magdalena Andersson blir Sveriges första kvinnliga statsminister. Men 2022 tar Tidöpartierna med Ulf Kristersson över, med stöd av Sverigedemokraterna.

Greta Thunberg klimatstrejkar. Mobiliserar världen och ruskar om makthavarna.

Bildkälla: <https://www.pandaplanet.se/de-skolstrejkar-klimatet>

Klimatfrågan blir allt hetare. Greta Thunberg klimatstrejkar. Hon mobiliserar världen och ruskar om makthavarna.

Och så slår pandemin till. Covid 19 sveper över världen och tar död på 18 miljoner människor.

”Aldrig mera krig” var parollen en gång i tiden. Men så händer det. Tidigt en torsdagsmorgon i februari 2022 invaderar Ryssland Ukraina. Och krig härjar lite varstans i världen. Bomber faller, liv släcks. Urskillningslöst.

Framtiden känns tung, och man kan inte låta bli att undra, precis som [Monica Zetterlund](#) sjöng: ’Var blev ni av, ljuva drömmar om en rimligare jord?’

Men ändå – livet går vidare. Ge inte upp! Mitt i allt mörker finns alltid något att hålla fast vid. Ett mål och en rytm som driver oss framåt. [’It don’t mean a thing if it ain’t got that swing.’](#) Socialmedicinsk tidskrift kommer fortsätta att ha en viktig roll att fylla. ”Keep swinging”!

Bengt Starrin
Professor emeritus
bengt@starrin.nu